

En stor forfatter.
Et spennende liv.
Et fascinerende
menneske.

UNDSET

med Ellen Horn

Av: Otto Homlung og Tine Thomassen

Regi: Otto Homlung

Scenografi og kostymedesign:

Bård Thorbjørnsen

Musikk: Ketil Bjørnstad

Videoproduksjon: Knut Solhaug

Lysdesign: Espen Solum

NB Rana
Depotbiblioteket

NATIONALTHEATRET
Amfiscenen

RIKSTEATRET

UNDSET

av

Otto Homlung og Tine Thomassen

Ellen Horn som Sigrid Undset

Regi	Otto Homlung
Scenografi og kostymedesign	Bård Thorbjørnsen
Musikk	Ketil Bjørnstad
Lysdesign	Espen Solum
Videoproduksjon	Knut Solhaug
Maskedesign	Helge Bjørnå
Dramaturg	Tine Thomassen
Inspisient/ turnéleder	Ole Lillo-Stenberg / Pål Grønli
Scenemester	Erkki Ylitalo
Lysmester	Anders Audum
Lydansvarlig	Arne Farstad
Projeksjonsansvarlig	Martin Linde
Maske- og kostymeansvarlig	Helge Bjørnå
Suffli i prøveperioden	Kristin Skiftun

Dekorasjon, kostymer, rekvisitter, masker, lyd og lys er produsert ved Riksteatret under ledelse av verksmester Harald Knutsen, tapetserer Dan Christiansen, leder for systua Solveig Engh, leder for rekvisittavdelingen Nina Hellum, leder for maskeavdelingen Line Hvalbye Grønli, leder for lydavdelingen Knut Solhaug og leder for lysavdelingen Espen Solum.

Bratsj: Nora Taksdal. Flygel og elektronikk: Ketil Bjørnstad. Musikken er spilt inn i Rainbow Studio, Oslo. Mikset av Jan Erik Kongshaug. Tekniker: Per Espen Ursfjord.

Urpremiere 24. september på Lillehammer
Varighet: 2t. og 10 min. inkl. pause

I samarbeid med Nationalteatret. Spilles på Amfiscenen våren 2003.

Utgitt av Riksteatret, Postboks 724 Sentrum, 0105 Oslo.
Telefon: 24 14 42 00. www.riksteatret.no.

Ansvarlig utgiver: Bente Erichsen Redaktør: Ann Berglund Artikler: Kirsten Aasheim
Forsidefoto: Christian Elgvin

ET LIV TIL DE YTTERSTE GRENSER

av Otto Homlung og Tine Thomassen

Mange har et bilde av Sigrid Undset – og noen av dem som har truffet henne, lever fortsatt. Dette er vårt bilde av henne.

Gjennom de viktigste hendelser i Undsets dramatiske liv har vi – bygd på det som er skrevet av og om henne – prøvd å lage en scenisk fremstilling av livet til en av de viktigste forfatterne i norsk litteratur, som også speiler det norske samfunn og åndsliv gjennom første halvdel av det forrige århundre.

Hennes enorme litterære produksjon står i bokhylla. Det er bare å gå dit. Det er mennesket Sigrid Undset vi har prøvd å fange gjennom to korte timer. Det er en halsløs gjerning – men dramatik er komprimering og kontrast, hvor tid og sted forflytter seg raskt og blir det et menneskeliv er: et kort sekund i evighetens perspektiv.

Sigrid Undsets tildelte sekund rommet alt. Hun gjennomlevde to verdenskriger, et Norge i sterk forandring, ulykkelig kjærlighet, en kjær far som dør når hun bare er elleve år – og smerten over to barn som dør bort fra henne. Hennes liv og hennes sammensatte sinn inviterer til en scenisk fremstilling, fordi hun levde et teatralt liv – både på det indre og det ytre plan. Vi har prøvd å fange de hendelser som forandret henne og utviklet henne som kunstner og menneske. Gjennom teatrets form har vi prøvd å skildre tid som går og liv som leves, og fordi det er Sigrid det gjelder, har stofftilfanget vært enormt. Alt har vært å finne i hennes liv – fra barndommens gryende kunstnersinn til ungdommens opprør og forventninger – gjennom lykkelige år med barn og skaperkraft til alderdommens utslitthet og bitterhet. Har noen levd et rikere liv i Norge i det forrige århundre? Kanskje. Men vi som har arbeidet med dette stoffet, synes ikke det.

Med skuespillerens kropp og stemme i fokus, og med musikk og projeksjoner i et scenisk landskap, håper vi at publikum skal bli opptatt av og glad i et menneske som aldri sparte seg, og som brukte sitt liv til de ytterste grenser. En takk til alle som har fortalt og skrevet om Sigrid Undset – først og fremst en takk til Tordis Ørjasæter for hennes biografi, som vi både har hentet inspirasjon og gode formuleringer fra.

Og en takk til Sigrid selv, som levde og skrev slik at hun gjorde denne forestillingen mulig. Vi er ikke helt sikre på om hun hadde likt at vi gjorde det. Men det er gjort i kjærlighet.

Otto Homlung og Tine Thomassen har skrevet manuset til Riksteatrets forestilling UNDESET.

Elskoven skaper ingen lover, den bryter alle.

Sigrid Undset

SIGRID UNDSSET

Sigrid Undset er den eneste norske kvinnelige forfatteren som har fått Nobelprisen – men veien dit var lang og strevsom. Særlig er hun kjent for den vakre og gripende trilogien om *Kristin Lavransdatter*, som også er filmatisert i regi av Liv Ullmann med Elisabeth Matheson som Kristin. Selv i dag blir ungdom betatt av den sterke Kristins kjærlighetshistorie og liv med den sjarmerende og uregjerlige Erlend: - *Ti sed og skikk forandres meget, alt som tiderne lider og menneskenes tro forandres og de tænker anderledes om mange ting. Men menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dage.* Dette sitatet, hentet fra hennes *Fortællinger om Kong Arthur og ridderne av det runde bord*, kan stå som motto for hele Sigrid Undsets diktning. Det er derfor ekstra spennende at Riksteatret nå i september 2002 skal sette opp en forestilling bygd på hennes liv og diktning og med Ellen Horn alene på scenen.

Sigrid Undset ble født i 1882 i Danmark hvor faren, en anerkjent norsk arkeolog, foreleste ved universitetet i Kalundborg. Farens yrke og den stimulans hun fikk i hjemmet, er en av hovedårsakene til hennes interesse for historie, særlig middelalderen. Allerede som 10-åring leste hun norrøne tekster på originalspråket, og særlig var det den mektige *Njålssagaen* som betok henne. Hun ble ”oppfostret i historie”, som hun selv har sagt. Familien flyttet etter noen år tilbake til Norge, og hun tilbragte derfor størsteparten av sin barndom og ungdom i Oslo – Kristiania, som byen het da. Da hun var elleve år gammel, døde faren, og familien fikk trange kår da moren skulle forsørge tre døtre alene.

Sigrid var meget skoleflink, og det hadde hele tiden vært meningen at hun skulle studere ved universitetet. Selv hadde hun ambisjoner om å bli kunstmaler. Ikke noe av dette lot seg gjøre slik familiens økonomiske situasjon var nå etter farens død, og etter middelskolen tok hun handelsskole og fikk seg en kontorpost. Da var hun seksten år. Hun arbeidet som kontordame i ti år – en jobb hun fant svært ensformig, dessuten var lønnen dårlig. I denne tiden som kontordame skrev hun om nettene og om søndagene. Brev til sin danske brevvenninne Dea, avisartikler – og hun arbeidet også på en historisk roman: *Mit eneste haab om redning staar virkelig til, at det skal lykkes mig at blive til noget på forfatterbanen*, skrev hun til Dea 22 år gammel. I 1905 tok hun mot til seg, dro til Gyldendal Forlag i København og overrakte forlagssjef Peter Nansen manus til en historisk roman. Boken ble refusert med den begrunnelsen at historiske romaner burde hun holde seg unna og heller prøve seg på noe moderne ... Hun dro hjem og skrev nærmest i protest manus til dagboksromanen *Fru Martha Oulie*, som innledes med de berømte ordene: ”Jeg har været min mann utro”. Den ble antatt og kom ut i 1907. Hun var i gang – 27 år gammel.

Hun fortsatte å skrive: fortellinger, noveller, en enakter og dikt. Nå var hun endelig forfatter. Da hun fikk kunstnerstipend i 1909, reiste hun til Roma, og her traff hun maleren Anders Svarstad, som var 13 år eldre enn henne, dessuten var han gift og hadde tre barn. Han skilte seg fra sin kone, og de giftet seg i 1912 – året etter at en av hennes mest kjente romaner *Jenny (1911)* - som også ble hennes gjennombrudd - hadde kommet ut. Romanen har mange trekk fra hennes eget liv, og store deler av handlingen foregår i kunstnermiljøet i Roma, som hun under sitt opphold hadde lært å kjenne fra insiden. Denne romanen er også filmatisert med Liv Ullmann som Jenny i regi av Per Bronken.

I tillegg til Anders Svarstads tre barn fra det tidligere ekteskapet, som hun etter hvert følte seg forpliktet til å ta seg av, fikk de også sammen tre barn – hvorav datteren Mosse, som ikke utviklet seg som andre barn. Hun led blant annet av epilepsi. En av Svarstads sønner fra første ekteskap var også

Sigrid Undset som 12-åring.

både mentalt og fysisk tilbakestående. Undset stiller høye krav til seg selv som hustru og mor – spesielt føler hun et stort ansvar for at barna skal ha det så godt som mulig, og Svarstad er mye ute og reiser. Tilværelsen ble strevsom.

I 1919 leier hun et hus på eiendommen Bjerkebak på Lillehammer – stedet hun senere kjøpte og som skulle bli hennes faste hjem resten av livet. Hun er nå gravid med sitt og Svarstads tredje barn. Samtidig med at hun flytter dit, tar hun og Anders Svarstad ut separasjon. Ekteskapet hadde skrantet i lang tid og separasjonen følte som et stort nederlag for henne. Her på Bjerkebak er hun ambisiøs alenemor og husmor på dagtid og skriver om natten. Riktignok har hun folk som kan hjelpe seg i huset, men det er vanskelig for oss i vår tid med alle hjelpemidler å forestille oss hva som likevel krevdes av arbeid av en husmor den gangen. I 1920 kommer første bind i trilogien om Kristin Lavransdatter: *Kransen*. Året etter gir hun ut andre bind: *Husfrue*, og så kom *Korset* i 1922.

Sigrid Undset hadde allerede fra tenårene gitt uttrykk for sin fascinasjon for den katolske kirke, og i 1919 bekjenner hun seg som kristen. I 1924 konverterer hun og blir i 1925 offisielt opptatt som medlem av den katolske kirke. Hun er på denne tiden svært produktiv, og samme år gir hun ut *Olav Audunssøn i Hestviken*, hvor handlingen nok en gang er lagt til middelalderen. To år senere kommer oppfølgeren *Olav Audunssøn og hans børn*. Det er for disse romanene - som ved siden av trilogien om *Kristin Lavransdatter* er regnet som storverk i norsk litteratur - at hun i 1928 får Nobelprisen i litteratur. Prisen er på hele 156.000 kroner. Hun gir bort omtrent hele summen til legater knyttet til den katolske kirke, f. eks. 60.000 kroner til et legat som skal gå til "Opphold ved katolske skoler for barn av ubemidlede katolske hjem i Norge". Forfatterforeningen får også en god slump.

Sigrid Undset var en skarp iakttaker av sin samtid, og allerede i 1930 så hun faresignalene i den gryende nazismen. Hun reagerte kraftig mot den nazistiske raseideologien og offentliggjorde en del artikler i Tyskland for å prøve å motvirke disse teoriene og det forfallet hun mener å se i europeisk kultur. I 1935 gikk hun til åpent angrep på nazismen i et skrift som kom ut på et tysk emigrantforlag i Luzern i Sveits: *Fortschritt, Rasse, Religion*. Dette fører til at bøkene hennes blir nektet solgt i Tyskland, og hun sliter hardt økonomisk når denne store inntektskilden hennes er skrumpet inn – dessuten er det knapt noe igjen av nobelprispengene.

I 1935 blir hun valgt til formann i Den norske Forfatterforening - samme år som den tyske journalisten og pasifisten Carl von Ossietzky blir innstilt til Nobels fredspris for sitt arbeid for fred. Etter at Knut Hamsun hadde skrevet en artikkel i *Aftenposten* der han går sterkt imot at Ossietzky skal få prisen, skrev hun sammen med 32 andre norske forfattere under på et opprop i protest mot Hamsuns holdning. Det var om å gjøre å vise omverdenen at Knut Hamsuns holdning ikke var representativ for norske forfattere. *Aftenposten* blant flere andre aviser nektet å trykke oppropet. Ossietzky mottar prisen i 1936 mens han fortsatt sitter i konsentrasjonsleir.

Da nazistene overfalt Norge 9. april 1940 og noen uker etter nærmet seg Lillehammer, fikk hun beskjed fra myndighetene i byen om at hun måtte komme seg bort øyeblikkelig. I all hast brente hun papirer som kunne være farlige for henne og klarte sammen med en flokk andre flyktninger å komme seg til Sverige etter en strabasiøs reise med buss, båt, på ski og til fots. Her får hun vite at hennes eldste sønn Anders er falt i kamp mot tyskerne. Senere dro hun via Sibir til USA, hvor hun oppholdt seg til krigen var slutt i 1945. I hele krigsperioden i USA var hun svært aktiv: hun reiste rundt og holdt foredrag og ga ut artikler for slik å gi sitt bidrag i kampen mot voldsideologien og de nazistiske raseteoriene. For sitt arbeid her mottok hun i 1945 Storkorset av St. Olavs Orden. Etter krigen publiserte hun to selvbiografiske verk: *Tilbake til fremtiden*, der hun blant annet beskriver den dramatiske flukten fra Norge, og minneboken *Lykkelige dager*, som kom ut i 1947. På denne tiden følte hun seg ikke frisk, men legen kunne ikke finne noe konkret galt. Selv beskriver hun tilstanden slik: - det er "liksom strikken i organismen er sprukket." Hun døde i 1949, 67 år gammel og ble gravlagt på Mesnali kirkegård.

Som en hyllest til denne store forfatteren holdes det hvert år i mai en litteraturfestival på Lillehammer, kalt *Sigrid Undsetdagene*. Det er også snakk om at hennes hjem Bjerkebak skal bli et forfattersenter. Dessuten er et krater på planeten Venus oppkalt etter henne: Sigrids Undsets krater...

DEN TVISYNTTE UNDSSET

Om de erotiske scenene i *Jenny* sjokkerte mange av datidens kritikere og lesere, er det kanskje først og fremst kvinneskikkelsen Jenny og hennes manglende evne til å ta tak i sitt eget liv som irriterer vår tids moderne, kvinnelige lesere. Hun passer dårlig inn i idealbildet av en ung, selvstendig, begavet kvinne. Selv har Sigrid Undset sagt om *Jenny* at romanen blant annet er en protest mot feministenes ufarliggjøring og alminneliggjøring av seksualiteten: "Alt snakk om kjærlighetens rett og naturens skjønne lov er bare snakk – kjærligheten skaper ingen lover, den bryter alle." Jennys romantiske drømmer og forestillinger om den "ekte" kjærligheten hører ikke hjemme i virkelighetens verden. Ironisk nok utvikler hun seg fra å være den rene "madonna" til å bli "skjøge." Jennys "bevisstløse" overgivelse til erotikken blir farlig for henne: den fører til at hun mister respekten for seg selv – det er bare en utvei – selvmordet.

Liv Ullmann som Jenny og Knut Husebø som Gunnar
i NRKs dramatisering av romanen *Jenny*.

Foto: Arne Borsheim

Ikke bare Jenny, men også Martha Oulie og andre kvinner som Undset skildrer i sine første realistiske samtidsromaner og noveller, bærer på en drøm om lykken – det vil si om "ridderen" som skal "forløse" deres evner i kjærlighet. Men når de fleste av dem blir skuffet og må gi opp drømmen, gir ikke Undset samfunnet skylden, slik de realistiske og naturalistiske forfatterne gjorde på 1880-tallet. Undset mener at når drømmen om lykke ikke oppfylles, er det kvinnene selv som har skylden fordi de lar seg lede vill av sine drømmer. De er ikke "uskyldige ofre", men må tvert imot holdes ansvarlig for eget liv og egen skjebne.

På den tiden var ikke dette et kvinnesyn som passet inn i kvinnebevegelsens ideer og meninger om hvilke mekanismer i samfunnet som bidro til å undertrykke kvinnene og hemme deres muligheter til å realisere seg selv som hele mennesker. Derfor ble også kvinner den gang irritert og provosert av det kvinnesynet de mente å finne i romanen *Jenny*. I dag kan vi se at Undset var forut for sin tid. Vi har nå heldigvis kommet så langt at unge kvinner synes det er en selvfølge at de skal ta ansvar for eget liv, selv om mange fortsatt må kjempe for å nå sine mål.

Med sine uredde og reflekterte uttalelser polemiserer Sigrid Undset i en rekke artikler mot kvinnebevegelsen. Hun var ikke enig i alle deres ideer om hva som skulle til for at kvinnene skulle oppnå likestilling med mennene. Spesielt hardt gikk hun ut mot "herregårdsfruen" Katti Anker Møller, som er mest kjent for sitt arbeide med prevensjonsopplysning for arbeiderklassens kvinner. Å drive den slags opplysningsarbeid mente Undset var unødvendig ettersom "bruken av preventive midler er velkjent i alle samfunnslag". Av alle de brevene Katti Anker Møller mottok, kan vi se at det slett ikke var tilfellet.

Selv om Sigrid Undset fullt ut støttet kampen for kvinnens frigjøring både økonomisk, rettslig og sosialt, mente hun at full likestilling på alle områder fører til mer belastning for flertallet av kvinnene. Med flertallet av kvinnene mente hun spesielt arbeiderklassens kvinner. Og kvinnene i arbeiderklassen kom da også i konflikt med borgerskapets kvinner, som Sigrid Undset, ikke uten rett, hevdet tok utgangspunkt i sine egne behov når de la premissene for frigjøringsarbeidet. Et eksempel er at Arbeiderpartiets Kvindeforbund ikke fikk igjennom sitt krav om forbud mot nattarbeid for kvinner, på grunn av de borgerlige kvinnesakskvinnenes prinsipp om formell likestilling. Ingen av disse kvinnene fra borgerskapet risikerte å føle på kroppen hva det ville si å ha nattarbeid og samtidig alt ansvar for barna på dagen. For dem var det bare teori. (Forslaget om særbehandling ble nedstemt i Odelstinget både i 1909 og 1915.)

Hun var svært skeptisk til den venstrepolitiske skråsikkerheten og det hun så på som radikal intoleranse og ensporethet hos feministene. Som Tordis Ørjasæter skriver i sin biografi om Sigrid

Undset, *Menneskenes hjerter* (Aschehoug 1993), hadde tilsynelatende radikale synspunkter og ideer aldri imponert henne. Hun var ikke redd for å stå alene med sine meninger og lot seg ikke skremme av å bli kalt ”antifeminist” og ”reaksjonær”. Hun ble opprørt over det hun mente var en mangel på historisk perspektiv hos kvinnesakskvinnene – det vil si kunnskap om hvordan kvinner i andre samfunnslag enn borgerskapet hadde levd sine liv. Bondekvinnene følte seg ikke undertrykt, de jobbet side om side med mannen, og mange av dem hadde tradisjonelt stor makt. Arbeiderkvinnene sto sammen med sine menn i kampen for bedre bo- og arbeidsforhold. Og dette var det store problemet for arbeiderklassens kvinner og menn – ikke barnefødsle. Blant annet var oppsigelsesvernet dårlig på den tiden. Hun var også opprørt over at kvinnesakskvinnene ikke hadde evne eller vilje til å se konsekvensene av forslagene sine (som kravet om likestilling i spørsmålet om nattarbeid). Det at alle kvinner skulle ut i lønnet arbeid for å realisere seg selv, var ikke Sigrud Undset enig i. Hun kunne ikke se at en dårlig lønnet kontorjobb hadde noe med personlig frigjøring å gjøre. Hun hadde selv vært kontordame i ti år og visste hva hun snakket om, i motsetning til kvinneaktivistene fra borgerskapet. For henne lå den viktigste oppgaven for kvinnen i forholdet til barnet, og det er på dette punktet at forholdene måtte legges til rette. ”Moderskapet”, hevder hun, gir den største lykke for en kvinne og medfører et stort ansvar. Ikke bare det – det er en *samfunnsplikt* for mødrene å oppdra sine barn til ”kultiverte mennesker”(essaysamlingen *Et kvinnesynspunkt*, 1919). Da Katti Anker Møller (blant andre) lanserte et forslag om at kvinner skulle få lønn for å være mødre, reagerte Sigrud Undset skarpt og ironisk: ”Å være mor er ikke et arbeide, det er livet selv.” Og: ”Skal staten betale mer for et velskapt barn enn for en krøpling?”

Sigrud Undset var også skeptisk til sider av kvinnesaken som hun mente inneholdt familiefjendtlige elementer. Full kvinnerealisering kunne vanskelig la seg kombinere med et godt familieliv. På den tiden var det for de fleste kvinner ikke lett å kombinere familieliv og yrkesarbeid. Hvis kvinnene skulle ha arbeid også utenfor hjemmet, ville det føre til at familien – ikke minst barna – ville lide. (Interessant å tenke på at dette er en diskusjon som fortsatt er aktuell...) Igjen tenkte hun på kvinnene og hva de ville gå glipp av: suksess i arbeidslivet var ingen erstatning for et nært og intimt forhold mellom mennesker. Kvinnesakskvinnenes idyllisering av et mulig matriarkat syntes hun var ”nonsens”. Hun så ingen grunn til at verden skulle bli et bedre sted å leve om kvinner kom til makten i stedet for mennene.

Sigrud Undset var modig og ærlig i sine meningsytringer – kunnskapsrik, reflektert, uhyre skarp, vittig og ironisk – og framsynt. Mange av de ideene hun stod for når det gjaldt kvinnesak, er i dag en selvfølge, for eksempel at det er kvinnen selv som må velge om hun vil være yrkesaktiv med små barn eller ikke. Hun var på mange måter en ”kjerringa mot strømmen” i kvinnesaksspørsmål, men hun så bedre enn noen andre hva de mest ekstreme forslagene og kravene til frigjøring og likestilling kunne føre til. Selv kombinerte Sigrud Undset barn og arbeid og stilte store krav til seg selv for å kunne yte fullt ut på begge felt. Hun skrev som kjent om natten og var mor og husmor om dagen. Men det var umulig for henne å gi opp sin kunstnerkarriere. Hun ville ha – måtte ha – begge deler. Hvis hun ikke kunne realisere alle sine evner, ville hun ikke føle seg som et ”helt” menneske. Slik sett er hun lik mange av dagens moderne kvinner som også slites mellom ansvar og plikter for familie og arbeid.

UNDSET OM IBSEN

Liv Bliksrud skriver i sin bok om Sigrud Undset (s. 122-123) at hun på mange måter var kritisk til den store Henrik Ibsens kvinneskikkelser. I en artikkel i 1917 polemiserer hun mot den sentimentale oppfatningen av Hedda Gabler som en tragisk heltinne av stort format. Stykket, skriver hun, viser egentlig bare hvordan det går når en middelmådig og bortskjemt kvinne vokser opp i en tid uten autoritet. Den stakkars Heddas eneste autoritet er hennes avdøde fars sosiale prestisje: *Vi faar ikke vite om general Gabler foruten ridehestene har holdt nogen kjæphest, men man kan gaa ut fra at Hedda i saa fald har været relativt overbærende med et saadant husdyr – saalænge generalen var general og hendes pappa; det er først og fremst paa dette faktum hun baserer alle sine krav til livet.* Hun gjør også narr av Ibsen, som hun sier var en gammel vismann, men – som menn flest aldri ble *Saa gammel og saa vis at han kunde se fordomsfrit på kvinderne. Hans fordom var meget elskværdig – han tok dem for høitidelig.* Og på typisk Undset-vis kaller hun Solveig i Ibsens *Peer Gynt* for ”det mest radikale kvinnfolk i norsk litteratur”. Dette gudsordet – knapt femten år gammel – som bryter med alt hun kjenner og satser livet på sin lidenskap for en fredløs mann!

AMOUR PASSION – den lidenskapelige kjærligheten

Tre kvinneskikkelser – tre romaner – tre ulike lengsler

Da han satte sine hender for hennes barm og strøk ut over brystene, kjente hun det som han åpnet for hennes hjerte og tok det, han skilte silkeserkens folder ganske litt og kysset innimellom – det hetet inn i hjerterøttene. Slik skildrer Sigrid Undset hvilke lidenskapelige følelser den vakre Erlend får fram i den unge jomfruen Kristin (*Kransen*). Det er ingen tvil om at hun har møtt sin "ridder", sin "herre", og at han har klart å vekke i henne "en brann i kjødet". Kristins følelser for Erlend er så sterke at hun kan ikke annet enn å sette seg utover alle normer for hva som passer seg og ikke i henhold til tiden og det samfunnet hun lever i. Hun er totalt uten frykt for konsekvensene. Og hun får sin Erlend ved å tvinge viljen sin igjennom, til tross for at familien har lovet henne bort til Simon Darre. Livet som husfrue med Erlend blir stormfullt, men gjennom alle vansker holder hun fast på sin elsker og sin elskede og sin husbond – han er den eneste for henne.

Men middelaldertrilogien om Kristin er ikke bare en kjærlighetsroman som på en mesterlig måte skildrer "kjærlighetens heteste brand", den er samtidig en psykologisk roman og en religiøs roman. Sigrid Undset fremstiller kjærligheten på en og samme tid både i et jordisk og et religiøst perspektiv. Det spesielle med Undsets kjærlighetssyn er at det ikke er noen motsetning mellom det "jordiske" – det sanselige og det religiøse. Erotikken (den fysiske kjærligheten) er en guddommelig dimensjon ved den jordiske tilværelse. Et "helt" menneske må leve ut begge sider av sitt vesen, både det jordiske og det åndelige. Først da Kristin ligger for døden, skjønner hun rekkevidden av hva kjærligheten har betydd for henne: Gjennom kjærligheten til Erlend har hun virkeliggjort sitt liv også i religiøs sammenheng – hun har holdt den pakten for sitt liv som Gud hadde satt opp for henne. Ikke rart at en slik kjærlighet bergtar generasjon etter generasjon av nye lesere – og at den fortsatt har noe å si unge mennesker om kjærlighetens vesen – i en tid da det kan synes som unge flytter sammen av bekvemmelighet og går fra hverandre når hverdagen blir for

vanskelig og erotiske fristelser på annet hold dukker opp.

Jenny, i romanen av samme navn, venter på sin "herre" som skal vekke lidenskapen i henne og forløse alle hennes evner som kunstner, kvinne og mor, slik at ingen av disse evnene blir "liggende og råtne". Det måtte være et *helt* forhold, en mann hun *måtte* elske. Jenny gir slik uttrykk for at kjærligheten for henne er mer enn seksualitet: "Den lykke hun lengtet etter, den skulle være het og fortærende – men den skulle være ren og plettfri." Mens hun venter på at den rette skal dukke opp, skyr hun alle billige og lettvinde eventyr – ikke en gang et kyss kan hun gi vekk til en hun ikke fullt ut føler noe for. Hun vil holde seg "ren" til han kommer. Slik går det ikke. Hun går på akkord med sine egne idealer og i en stemningsrus i det vakre, vårlige Roma, innleder hun et kjærlighetsforhold til Helge Gram. De forlover seg, men etter hvert går det opp for henne at Helge ikke er mannen hun har ventet på. Vel hjemme i Norge alene faller hun for Helges far, den sjarmerende Gert, som hun heller ikke elsker. De får et barn sammen. Barnet dør, og når hun skjønner at det er hennes gamle venn maleren Gunnar Heggen som er ridderen, er det for sent: Hun – den rene – har i ventetiden på den eneste sveket seg selv og sin tro på den altoppslukende, store kjærligheten, og i fortvilelse ser hun ingen annen utvei enn å ta sitt liv.

Samme tro på den eneste kjærlighet finner vi ikke hos Martha i debutromanen, dagboksromanen *Fru Martha Oulie*. Følelsene mellom Martha og ektemannen Otto hadde en gang vært "som en ild", men etter hvert synes hun ekteskapet er preget av "tomhet" og "mangel på fullkommenhet" – hun kjeder seg. Ilden har sluknet, dessuten synes hun at han står under henne i "dannelse". Hennes lengsler går mot en mann som kan beundre henne og bekrefte henne som kvinne, sette henne i brann igjen. Da Otto blir syk, innleder hun et forhold til husvennen Henrik, som hun mener er den som nå kan oppfylle hennes ønsker. Hun betror seg til dagboken med de berømte innledningsordene: *Jeg har været min mann utro.*

I disse tre romanene møter vi tre svært forskjellige kvinner og deres kjærlighetslengsler. Den sterkeste kjærlighets-skildringen får vi i *Kristin Lavransdatter*. Det er den gamle historien om kjærligheten som overviner alt, men hos Sigrid Undset blir den aldri en banal ridderfortelling, fordi vi også får ta del i Kristins utvikling på et psykologisk og religiøst plan fra hun som helt ung trosser alle hindringer for å få den mannen hun elsker, til hun som gammel kvinne innser at det er i samlivet med Erlend hun har levd et liv i pakt med Guds vilje for henne.

Kunstneren Jenny stiller i utgangspunktet høye krav til seg og til kjærligheten, men i motsetning til den sterke Kristin blir hun etter hvert nærmest viljelammet og sklir inn i erotiske forhold. Slik blir hun årsak til sin egen undergang. Fru Martha er ikke kompromissløs i sine lengsler etter den store kjærligheten. I motsetning til de to andre kvinneskikkelsene er hun selvsentrert og narsissistisk. Hun føler ikke at hun har noe ansvar for at "ilden" i ekteskapet er borte. Her møter vi en kvinne som ikke har de sterke etiske normene som Kristin og Jenny. Marthas kjærlighet er rettet mot henne selv. Den erotiske tiltrekningen som har oppstått mellom henne og husvennen, bruker hun som et middel til å få litt spenning i tilværelsen. Hensynet til ektemannen Otto og barna er underordnet. Først mot slutten av romanen etter at Otto er død, angrer hun, og vi kan ane at hun er i ferd med å forstå at den som bare tenker på seg selv, får et fattig liv. Kritikerne ga til dels *Jenny* en hard medfart. De erotiske scenene sjokkerte mange, og diskusjonen flammert for og imot romanen. Men tidens kjente kvinnelige forfattere forsvarte Sigrid Undset. Selv tok forfatteren rabalderet med stor ro. Uansett hvilket syn leserne hadde på *Jenny*, ble hun fra nå av betraktet som en anerkjent forfatter.

Sigrid Undset med sønnen Anders

~

Moderskapet er selve livet

Sigrid Undset

Kilder

1. Tordis Ørjasæter: *Menneskenes hjerter – Sigrid Undset, en livshistorie*. Aschehoug 1993.
2. Harald og Edvard Beyer: *Norsk litteraturhistorie*. Aschehoug 1970.
3. *Norges litteraturhistorie, bind 4*, redigert av Edvard Beyer, Cappelen 1975.
4. Liv Bliksrud: *Sigrid Undset*. Gyldendal 1997 (Ariadne-serien).
5. Elisabeth Aasen: *Sigrid Undset*. Aschehoug 1982 (serien Norske forfattere i nærlys).
6. Vigdis Ystad: *Sigrid Undset – Et kvinnelig liv*. Studiehefte til Maria F. Warsinskis film av samme navn. Skolefilmvalgvedet ved Det norske filminstitutt 1993.
Dessuten finnes blant annet antologien *Kvinnesyn – tvisyn*. Novus forlag 1985 og Anne-Lisa Amadous *Å gi kjærligheten et språk. Syv studier i Sigrid Undsets forfatterskap*. Aschehoug 1994.

Oppgaver:

- Selv om Undset både var intelligent og flink på skolen, greide hun ikke å konsentrere seg om skolearbeidet og sluttet til slutt fordi hun ønsker å bruke livet sitt på noe annet, noe viktigere – hun ville bli malerinne. Men i stedet for å reise til Roma for å male, måtte hun begynne på handelsskolen.

Hvordan tror du det ville ha vært å gå på handelsskole og sitte på kontor i ti år når din største drøm var å male eller skrive?

Hva sier det om Undset at hun tross disse årene ”bak skrivemaskinen”, etterhvert ble en av Norges mest betydningsfulle forfattere?

- Da Undset gikk på handelsskolen vandret hun rundt i Kristiania på fritiden og drømte, leste og skrev om kveldene og nettene. Det å skrive var hennes måte å reagere på omverdenen på. I et brev til brevvenninnen Dea skriver Undset blant annet: *Kjære Dea. Ulykken er at jeg er en kunstnernatur. Hele min fritid går jeg rundt i gatene og leker med fantasibilder, stumper av selvlagde romaner, bilder fra drømmer og landskapsbilder fra forgagne somre.*

Hva tror du Undset legger i begrepet ”kunstnernatur”, og hva tror du er grunnen til at et menneske bare MÅ skrive eller slik som hennes mann, Anders Svarstad, bare MÅ male.

- Som ung kvinne mente Undset at hun gjorde seg best når hun beveget seg langsomt og lot være å le og at ansiktet hennes var penest når hun var alvorlig fordi munnen da kom bedre til sin rett. Og

til morens fortvilelse ville hun ikke gå i fargerike, ungdommelige klær, men foretrakk sorte, glatte kjoler med stivete gammeldagse linkraver med kniplingskant. Hun sier selv at hun skulle ønske at hun hadde levd hundre år tidligere.

Mange kjenner Undset som den katolske forfatteren som skrev om middelalderen. Dette ved siden av at de mest brukte bildene av henne, viser en noe tilknapet, stiv og alvorlig kvinne, kan gi et inntrykk av Undset som tung og utilnærmelig både som person og som forfatter.

Hva er ditt inntrykk av personen og forfatteren Undset etter å ha lest dette heftet og sett forestillingen?

- Arne Skouen og Undset var begge i USA under den andre verdenskrigen. En dag spurte Arne Skouen Undset om hun ville skrive et hørespill. Undset svarte imidlertid: *Trenger De en dikter, må De nok se Dem om andre steder. For det er jeg ikke mer. Dikteren falt i krigen.* Da Undset kom tilbake til Norge viste det seg at hun hadde problemer med å fortsette skrivingen.

Hva kan Undset ha ment med at ”Dikteren falt i krigen.”?

- Mange forbinder Sigrid Undset med hennes engasjement under den andre verdenskrigen. Hennes meninger var sterke og klare også på dette punkt. Undset sa selv at hun var oppdratt til å hate tyskere og da krigen var slutt, uttalte hun blant annet: *Jeg håper det ikke er sten tilbake på sten i Tyskland.*

Utfra det du har lest om Undset og fått vite gjennom forestillingen, tror du hennes holdning til tyskerne hadde vært annerledes om sønnen Anders ikke hadde blitt drept som soldat de første dagene av krigen?

- Undset konverterte til katolisismen 1924. Om sitt forhold til Gud og det å tro sier hun blant annet: *Kjære Gud – jeg trenger en som respekterer meg. En som er evig og uforanderlig. Jeg trenger en som aksepterer meg og ikke vingler. Og hun uttalte en gang at hun endelig hadde funnet en Gud som var den Absolutt andre og allikevel en person som hun kunne kommunisere med. Hun hadde funnet noe å satse livet på.*

Hva synes du om denne måten å betrakte Gud og troen på?

- I et brev til Dea fortalte Undset hvordan hennes drømmemann måtte være: *Er de mulig å finne en mann det er verdt å elske? Han kan godt være stygg som arvesynden. Jeg forlanger bare en smule ånd og vidd og ynde i hans karakter. Fins det menn til, eller er det bare mannfolk?*

Etter møtet med Svarstad sier hun: *Akkurat som pappa hadde han reist mye og besøkt alle museer. Han kjente verden, og slik måtte den mannen være som jeg skulle elske. Og så måtte han være kunstner.*

Mange år senere etter at ekteskapet med Svarstad var slutt, kommenterer hun i et av sine ungdomsdikt:

*O, jeg har mer end elsket dig,
for jeg har hat dig hjertens kjær
i dage og i år,
- men elskov kommer hastelig,
og hastelig den går.*

Hvordan kunne jeg ha skrevet dette mange år før? Jeg må ha visst det. At jeg aldri noensinne skulle kunne ... Men det var jo Ham jeg hadde lengtet etter hele ungdommen. Og så gikk det så fort. Så var alt forbi. Og nu er alt så lenge siden.

Undset visste tidlig hvordan den mannen hun skulle kunne elske, måtte være. Hvordan tror du dette påvirket hennes valg av Anders Svarstad? Hvis en på denne måten bestemmer seg for hvilke egenskaper en framtidig partner skal ha, forelsker en seg da i en drøm eller i en person?

- Undset ble regnet for å være reaksjonær og antifeministisk, og hun sa selv at hun var mer opptatt av klassekamp enn av kvinnekamp. Henvendt til overklassekvinnene sier hun: *Dere kan snakke dere bleksottige overklassedamer som idealiserer de selvervende kvinnene og tror dere er frigjorte. Men for arbeiderklassen og middelklassen er lønnsarbeidet en hård måte å forsørge seg og sine på. Derfor er klassekamp viktigere for meg en kvinnekamp. Den dagen det blir likhet mellom disse to sakene, da er jeg med. Ikke før. Foreløpig er det mødrenes rett og muligheter til å være gode mødre for sine barn som interesserer meg. Og der har jeg sannelig sett flere gode mødre blant arbeiderpiker enn i overklassen.*

Det blir feil når dere bare kjemper for de ugifte kvinnene og ikke forsvarer moderskapet. Selvfølgelig må kvinnene få økonomi til å få lov til å være hjemme hvis de vil. Og kvinnenes lønninger må bli likestilt med mennenes. Så lenge ikke det skjer, blir det klasseforskjellene i samfunnet som holder kvinnene nede, ikke mennene. Derfor er jeg mer opptatt av klassekamp enn kvinnekamp.

Diskutér Sigrid Undsets syn på kvinnekampen og likestilling. Se også kapitlet Den tvisynte Undset.

Sitatene i oppgavene er hentet fra manuset til Riksteatrets forestilling Undset.

Kronologi over Sigrid Undsets liv og verker

Når det gjelder Sigrid Undsets verker, er bare hennes *bøker* tatt med her – altså ikke hundretalls artikler m.m. hun ikke ga ut i bokform. For en mer fullstendig oversikt henvises til Ida Packness: *Bibliografi* (1964) og Borghild Krane: *Sigrid Undset. Liv og meninger* (1970).

- 1881 29.juli Charlotte Gyth og Ingvald Undset gifter seg i Vor Frue kirke i Kalundborg.
august Charlotte og Ingvald Undset reiser til Italia.
- 1882 mars Ekteparet Undset kommer hjem igjen til Kalundborg fordi han er syk og hun venter barn.
20. mai Sigrid Undset blir født i Kalundborg, Danmark.
- 1884 juli Hjem til Norge.
- 1890 august Sigrid begynner på Ragna Nielsens skole i 3. klasse.
- 1893 3. des. Faren dør.
- 1897 juni Middelskoleeksamen ved Ragna Nielsens skole.
sept. Eksamen fra Handelsgymnasiet.
- 1899 febr. Får stilling som kontordame.
- 1903 mai Sigrid besøker brevvenninnen Dea i Malmö.
- 1905 juli Leverer *Aage Nielsson til Ulvholm* til Gyldendal forlag i København.
august Får manuskriptet i retur fra Gyldendal. Begynner å skrive ”noe moderne”.
- 1907 februar *Fru Marta Oulie* antatt av Aschehoug forlag.
- 1908 *Den lykkelige alder.*
- 1909 1. mai Slutter som kontordame.
okt. Reiser til Tyskland
høst *Fortellingen om Viga-Ljot og Vigdis.*
des. Ankommer Roma.
julen Blir presentert for billedkunstneren Anders Castus Svarstad.
- 1910 juni Flytter til Paris, i strøket ovenfor Boulevard St. Germain.
august Reiser hjem igjen.
høst *Ungdom.*
- 1911 høst *Jenny* definitivt gjennombrudd som forfatter.
- 1912 juni Reiser til København med stipendium. Svarstad kommer etter, og de drar til Antwerpen.
30. juni Sigrid Undset og Anders Castus Svarstad viet ved det norske konsulatet i Antwerpen.
juli Ekteparet Svarstad innlosjerer seg i London.
høst *Fattige skjæbner*, dedisert til Anders Castus Svarstad.
des. Reiser igjen til Roma.
- 1913 24. jan. Sigrid Undset føder en sønn som får navnet Anders Castus.
april Reiser med tog hjem til Kristiania med sitt dødssyke barn.
sommer Leier første etasje i huset Solvang på Ski. Anders Svarstad kommer hjem fra Roma.
- 1914 februar Svarstad reiser med stipendium til Paris for tre måneder.
mai Sigrid Undset besøker ektemannen i Paris
høst *Vaaren*

- 1915 29. okt. Får en datter, Maren Charlotte.
 høst **Fortællinger om kong Artur og ridderne av det runde bord.**
- 1916 vår Flytter til Ski til annen etasje i stor trevilla i Sinsenveien 33.
 høst Tar til seg Svarstads tre barn av første ekteskap: Ebba (13), Gunhild (11) og Trond (8).
- 1917 Mosse til undersøkelse på Rikshospitalet.
 høst **Splinten av trolldspeilet.**
- 1918 høst **De kloge jomfruer.**
- 1919 Ekteparet Svarstad mister leiligheten på Sinsen. Kjøper hus på Kampen, Brinkensgate 2, men får foreløpig ikke flytte inn. Sigrid Undset flytter til Lillehammer og innlosjerer seg med sine egne barn på Breiseth pensjonat.
 august Leier et gammelt tømmerhus i Nordseterveien og flytter inn med Anders og Mosse.
 27. aug. Hans Benedict Undset Svarstad blir født.
 høst **Et kvindesympunkt.**
 14. des. Dåpsfest for Hans Benedict – første fest i Sigrid Undsets nye hjem på Lillehammer.
- 1920 høst **Kristin Lavransdatter. Kransen.**
- 1921 august Kjøper "Bjerkebæk" på Lillehammer
 høst **Kristin Lavransdatter. Husfruen.** Dedisert til hennes fars minne.
- 1922 **Kristin Lavransdatter. Korset**
 nov. Får Statens diktergasje.
- 1923 Begynner å gå til undervisning hos pater Kjelstrup.
- 1924 okt. Tar ut separasjon fra Anders Svarstad.
 1. nov. Allehelgens dag i St. Torfinns kapell på Hamar: Undset blir opptatt i Den katolske kirke.
- 1925 høst **Olav Audunssøn i Hestviken.**
- 1927 jan. Sender Hans til St. Sunniva skole i Oslo og internatet St. Josephs Institutt.
 vår **Katholsk propaganda.**
 høst Olav Audunssøn og hans barn.
- 1928 7. mars Blir opptatt som dominikanerinne av tredje orden og får navnet søster Olave.
 nov. tildeles Nobelprisen i litteratur for middelalderromanene sine, hovedsakelig *Kristin Lavransdatter*.
- 1929 nov. **Gymnadenia**
- 1930 **Hellig Olav. Norges konger.** Festskrift til 900-årsjubileet på Stiklestad.
 høst **Den brændende busk.**
- 1932 febr. Utgivelse av **Samlede Middelalderromaner** bind 1-10 innledes.
 20. mai Feirer 50-årsdag alene i Sverige.
 juni Anders tar artium.
 høst **Ida Elisabeth.**
- 1933 nov. **Etapper. Ny række.**
 høst **Elleve aar.**

- 1935 14. des. Ossietzky-opprop.
20. des. Valgt til formann i Den norske Forfatterforening.
- 1936 nov. **Den trofaste hustru.**
- 1937 sommer Anders forlover seg med Gunvor Hjerkin.
- 1939 12. januar Mosse dør.
23. aug. Moren dør.
1. sept. Den andre verdenskrig bryter ut.
nov. **Madame Dorthea.**
30. nov. Vinterkrigen i Finland bryter ut.
- 1940 febr. Tre finske småbarn kommer til Bjerkebak.
9. april Krigen kommer til Norge.
20 april Forlater Bjerkebak.
10. mai Ankommer Stockholm for å reise med Hans til USA via Moskva, Vladivostok og Japan.
26. august Ankommer San Francisco og drar umiddelbart videre til New York.
Innleder foredragsturnè. Får leilighet i Hotel Margaret i Columbia Heights 97 i Brooklyn.
- 1942 januar **Return to Future.** Oversatt til engelsk av Henriette C. K. Naeseth.
Formann i den nystiftede foreningen Fritt Norge. Medlem av styret i Nordmannsforbundet.
Happy Times in Norway. Oversatt til engelsk av Joran Birkeland.
- 1943 22. aug. Anders Castus Svarstad sen. dør. Sigrid Undset får brev om dette i slutten av september.
- 1944 Arne Skouen kommer med brev fra Hans, de blir venner og samarbeider.
Oppdrag fra "The American Commission for the Protection and Salvage of Artistic and Historic Documents in War Areas".
- 1945 21. juli Forlater Brooklyn med det norske lasteskipet "Montevideo".
30. juli Ankommer Oslo.
8. august Tilbake til Bjerkebak.
nov. **Tilbake til fremtiden** blir trykt for utgivelse på norsk. Den sovjetrussiske ambassade protesterer, og opplaget blir holdt tilbake i forlaget.
- 1946 17. okt. Tale ved avduking av minnesmerket over falne i Gudbrandsdalen og Lillehammer.
- 1947 20. mai **Lykkelige dager** på norsk.
7. juli Får storkorset av St. Olav.
- 1948 Sender **Caterina av Siena** til amerikansk forlag.
mai Ferie i Danmark sammen med Ingeborg Møller og Tove Rasmussen.
Får **Caterina av Siena** i retur.
- 1949 29. mai Stevne på Domkirkeodden på Hamar.
9. juni Blir syk og lagt inn på Lillehammer sykehus.
10. juni Sigrid Undset dør.
15. juni Rekviem-messe i St. Torfinns kirke på Hamar. Begraves på Mesnalia kirkegård.
november **Tilbake til fremtiden** blir utgitt.
- 1951 **Caterina av Siena** utkommer på norsk.

22807

Depotbiblioteket

02sd 22 807

Å fortjene sine barns respekt er i virkeligheten foreldrenes største plikt.

Sigrid Undset

RIKSTEATRET